

KAROLIINA LUMMAA

Luonnontieteellinen tieto lintuolemuksen rakentajana Alexis Kourosin *Gondwanan lapsissa*

Mitä tuo kuoren läpi hämmöttävä valo on? Täytyykö minun lähteä täältä? Kuka minä olen? Mikä minä olen? Hänellä oli kymmenittäin kysymyksiä, joihin kenties koskaan ei saisi vastausta. Varmaa kuitenkin oli, että oli kuoriutumisen aika.

(Alexis Kouros: *Gondwanan lapset*, s. 6–7.)

Lintu elää ensimmäiset päivänsä kuoren sisällä. Emosta synnyttyään se ei vielä ole täysin maailmassa mutta kuitenkin oma erillinen olentonsa. Alexis Kourosin vuonna 1997 ilmestynyt kertomus *Gondwanan lapset* (= G) alkaa munan sisältä, päähenkilön eli pingviinipoikasen 35. päivästä, joka on kuoriutumisen päivä. Jo munassa pingviini kysyy ensimmäisen kerran koko kertomusta jäsentävät kysymykset: ”Kuka minä olen? Mikä minä olen?” Syntyjään filosofisluonteisen pingviinin kysymykset muuttuvat kertomuksen edetessä yhä kipeämmiksi, kun käy ilmi, että pingviini on syntynyt albatrossin pesään.

Lasten ja nuorten fantasiaksi luokiteltu *Gondwanan lapset* myötäilee saduista tuttua rakennetta, jossa päähenkilö kulkee rajatussa ympäristössä ja tapaa erilaisia hahmoja, joiden avulla hän yrittää ratkaista alkuperäänsä liittyvää ongelmaa. Tähän liittyen Vesa Sisättö (2006, 18) nimeää seikkailujen ja vaarojen kohtaamisen myötä tapahtuvan kasvamisen yhdeksi lasten ja nuorten fantasian keskeiseksi teemaksi. Kourosin kertomuksessa etsitty minuus tai oma olemus liittyy biologiseen lajiin: pingviinipoikasen leimautuu erheellisesti albatrossiemoon. Pingviini kohtaa synnynsaarellaan useita eri eläinlajien edustajia, jotka kaikki identifioituvat omaan lajiinsa, mutta pingviini ei itse kykene samastumaan toisiin pingviineihin eikä toisaalta täysin albatrosseihinkaan. Kourosin kertomus viittaa kahteen tunnettuun lintukertomukseen, Hans Christian Andersenin ”Ruma ankanpoikanen” -satuun (1843) ja Richard Bachin pienoisromaaniin *Lokki Joonatan* (*Jonathan Livingston Seagull*, 1970, suom. 1973). Näiden viittausten myötä Kourosin kertomuksessa korostuvat oman itsen löytämisen sekä omien unelmiensa toteuttamisen teemat. Identiteettinsä ja juurensa kadottaneen pingviinin tarina on toisaalta kytkettävissä myös Yrjö Kokon ”Pessi ja Illusia” -satuun (1944) ja sen piirtämään kuvaan luontoyhteytensä menettäneestä ihmisestä (vrt. Laakso, Lahtinen & Heikkilä-Halttunen 2011, 22).

Kourosin kertomuksessa identiteetin, kohtalon ja unelmien kysymyksiä käsitellään ja tulkitaan luonnontieteellisessä viitekehyksessä. Eläimet rakentavat käsitystä itsestään sen perusteella, missä ne ovat menestyneet ja millaisiksi ne ovat kehittyneet. Unelmien ja kohtalon ristiriita näyttäytyy mahdollisuutena taistella omia lajiominaisuuksiaan vastaan: pingviini ei opi koskaan lentämään, vaikka se on siitä syntymästään asti haaveillut. Kohtaloon liittyy yleensä ajatus ulkopuolisesta ohjaajasta tai vaikuttajasta. Kourosin kertomuksessa tämä ohjaaja on albatrossin ja pingviinin munat sekoittanut lintututkija. Eläinten kohtalo voi siten olla samanaikaisesti luonnollinen ja luonnonvastainen, evoluutioon ja ihmisen toimintaan sidottu.

Lasten- ja nuortenkirjallisuuden kehityksessä identiteettiään etsivän pingviinin tarina on toki myös aikuiseksi kasvamisen allegoria. Se kuvaa toisaalta kasvamista itsensä etsimisenä ja tasapainoiluna unelmien ja todellisuuden välillä sekä toisaalta lapsuuteen ja aikuisuuteenkin kuuluvia erilaisuuden ja toiseuden kokemuksia – sitä, ettei sovi joukkoon. Tämän ilmeisen ja kenties romaanin tulkinnan kannalta päälimmäisenkin allegorisen tason sijaan minua kiinnostaa ei-inhimillisen lintuhahmon rakentaminen kertomuksen päähenkilöksi.

Kysymyksiä kaunokirjallisuuden eläinhahmojen inhimillisyydestä sekä ihmisen ja eläimen suhteesta on käsitelty suomalaisessa kirjallisuudentutkimuksessa satunnaisesti (ks. esim. Lahtinen – Lehtimäki 2008). Lasten- ja nuortenkirjallisuuden eläinkuvauksista on useita artikkeleita Maria Laakson, Toni Lahtisen ja Päivi Heikkilä-Halftusen toimittamassa ekokriittistä kirjallisuudentutkimusta edustavassa *Tapion tarhoista turkistarhoille* -teoksessa (2011), jossa esimerkiksi Maria Laakso ja Pirjo Lyytikäinen tarkastelevat syvällisesti lasten- ja nuortenromaanien lintuhahmoja, niiden inhimillisiä piirteitä sekä näiden piirteiden kytkeytymistä kielen ja kerronnan ehtoihin.¹ Muotoilen tässä artikkelissa tehtäväni toisensuuntaiseksi. Kysyn, miten päähenkilön, nuoren pingviinin lintuolemusta rakennetaan Kourosin *Gondwanan lapsissa*. Lintuolemuksella tarkoitan lintuna olemista lajipiirteenä: lintuolemuksen rakentaminen ei siis viittaa mihinkään essentialistiseen lintun todellisen olemuksen konstruoimiseen vaan yksinkertaisesti vain kerronnallisiin ja sisällöllisiin tekijöihin, joiden myötä päähenkilö hahmottuu lajltaan pingviininä (lintujen olemuksen tietämisestä, ks. Marshall 2002, 234; Mynott 2009, 291–292; Lummaa 2010, esim. 85–112).

Gondwanan lapsissa yhdistyy kaksi pingviinin kasvutarinan kannalta merkityksellistä viitekehystä, uskonnollis-filosofinen ja luonnontieteellinen. Näitä molempia on tarkastellut Hanna Ratilainen pro gradu -tutkielmassaan *Kutsumus, geenit ja oma tie. Alexis Kourosin Gondwanan lapset (1997) ekokritiikin ja ekoteologian näkökulmasta* (2009). Tämän kirjoituksen teoreettisena pohjana toimii posthumanismi, 1990-luvun lopulta alkaen muotoutunut filosofian ja tutkimuksen suuntaus, jonka monia muotoja yhdistää inhimillisen rationaliteetin kyseenalaistaminen sekä totutun hierarkian purkaminen ihmisen ja

1 Englanninkielisessä tutkimuskirjallisuudessa ekokriittistä näkökulmaa lastenkirjallisuuteen ja -kulttuurin sovelletaan esimerkiksi Sidney I. Dobrinin ja Kenneth B. Kiddin toimittamassa teoksessa *Wild Things. Children's Culture and Ecocriticism* (2004. Michigan: Wayne State University Press).

ei-inhimillisen eläimen tai ihmisen ja artefaktin välillä. Posthumanistiseen ajatteluun olennaisesti kuuluva kysymys eläimen tietämisestä on ohjannut minut rajaamaan tarkasteluni *Gondwanan lasten* luonnontieteelliseen tematiikkaan sekä luonnon tutkimukseen ja manipulointiin liittyviin eettisiin kysymyksiin. Kytken lintumaisuuden siksi nimenomaan luonnontieteelliseen kehykseen ja analysoin teoksessa erityisesti kohtia, joissa käsitellään tieteellistä nimeämistä, evoluutiota, lajioimaisuuksia ja tieteen mahdollistamaa geeniteknologiaa. Lintuja sekä lintujen ja ihmisten suhdetta käsittelevän tutkimuskirjallisuuden rinnalla hyödynnän Donna Harawayn ja Lynda Birken feminististä tieteenkriittikää.

Aloitan pohtimalla sitä, miten eläimistä kerrotaan romaanin henkilöhahmoina. Nostan esille joitakin kirjallisuudentutkijoiden näkemyksiä eläinten inhimillistämisestä kertomuksissa ja käsitelen lintujen esittämistä myös yleisemmältä kulttuuriselta kannalta. Artikkelin toisessa osassa keskityn pingviiniolemuksen kuvaamiseen Kourosin kertomuksessa. Käy ilmi, että samat keinot, joilla luonnontiede tarkastelee ja merkityksellistää lintuja, toimivat myös fiktiossa: tieteellinen nimi, luokittelu ja lajin evoluution pohtiminen rakentavat päähenkilön pingviinimäisyyttä. Toisaalta pingviinipäähenkilön erityisyys syntyy myös kaltaisuuksien etsimisestä ja löytämisestä lintujen ja ihmisten välillä. Viimeisessä osassa syvennyn Kourosin romaanin luonnontieteellisen tematiikan sekä tieteelliseen tutkimukseen ja teknologioihin liittyvien eettisten kysymysten analyysiin. Luonnontieteen aiheita ja diskurssia hyödyntävä kaunokirjallisuus osoittautuu vaikuttavaksi keinoksi paitsi kuvitella pingviiniyttä myös puolustaa lintujen, vaikkapa juuri pingviinien, oikeuksia.

Miten kertoa eläimistä?

Teoksessaan *Birdscapes. Birds in Our Imagination and Experience* (2009) Jeremy Mynott erottaa kaksi erilaista tapaa puhua linnuista, sentimentaalisen ja tieteellisen. Sentimentaalisuus (*sentimentality*) syntyy halustamme ymmärtää lintuja tai jopa tuntea yhteyttä niihin, jolloin vaarana on lintujen inhimillistäminen, inhimillisten tunteiden, pyrkimysten ja tarkoitusten projisoiminen lintuihin. Tieteen (*science*) tapa puhua linnuista on tarkkuudessaan ja verifioitavuudessaan menestyksellistä, ja lisäksi tieteelliseen puheen ja tietämisen tapaan liittyy tiedon jatkuva kehitys ja laajentuminen. Sentimentaalisen lintutiedon ja -puheen runsaus osoittaa kuitenkin, että tieteellinen tieto ei riitä ihmisille. Mynott kysyykin, voisiko olla olemassa jonkinlainen kolmas tapa tai voitaisiinko tieteellinen ja sentimentaalinen puhetapa jotenkin yhdistää. Voiko ylipäätään olla olemassa oikeaa tapaa puhua linnuista, Mynott pohtii. (Mynott 2009, 5–6, 15, 23.)

Kaunokirjallisuuden tapa kuvata lintuja on usein sentimentaalinen, jopa yksinomaan inhimillistävä. *Gondwanan lasten* pingviini on päähenkilönä kiinnostava sekoitus ihmismäisiä ja pingviinimäisiä piirteitä. Alusta asti linnulla on vahva taipumus alkuperänsä ja olemuksensa pohdiskeluun, ja se tuntee myös surua. Lukuisista lentoharjoituksistaan ja albatrossiemonsa ponnisteluista huolimatta pingviini ei ole päässyt siivilleen, ja emo ja

sisar ovat muiden albatrossien tavoin muuttaneet talveksi saarelta. Pingviini jaksaa pitkään toivoa, että emo ja sisar palaisivat sen luokse. Toivon rinnalla on paljon kätkeytyä surua: ”Hän tunsi kyyneleen kirpoavan silmäkulmastaan. Se johtui kasvoja piiskaavasta viimasta. Hän ei itkenyt. Miksi olisi itkenyt?” (G 9.) Odotettuaan kärsivällisesti yli kaksi viikkoa perheensä paluuta pingviini kuitenkin jättää pesän: ”Teki vain mieli kävellä. Siinä hän oli hyvä, aivan erikoisen hyvä.” (G 10.) Toisaalta kuoriuduttuaan se leimautuu välittömästi emoonsa, harjoittelee albatrossinpoikasten tavoin lentämistä mutta ei kykene siihen pingviinin ruumiinrakenteensa vuoksi. Lintu myös äänтелеe lajilleen tyypillisesti ja huomaa äänensä eron suhteessa muiden pesien lintujen ääniin: ”Katsellessaan syviin ajatukseen vaipuneena muita lintuja hän kuuli oudon äänen nousevan omasta kurkustaan. Se oli ääni, jota hän ei ollut koskaan aiemmin kuullut ja joka ei merkinnyt hänelle mitään, ikään kuin se ei edes olisi tullut hänestä.” (G 8.)

Eläinten inhimillistäminen on saduissa yleinen konventio, jolla on pitkät perinteet antiikin faabeleissa. Eri eläinlajien piirteet samastuvat tiettyihin inhimillisiin piirteisiin, jolloin eläinhahmoja voi itse asiassa tulkita erilaisten ihmistyyppien vertauskuvina. (Ks. esim. Heikkilä-Halttunen 2011; Laakso 2011.) Toisaalta inhimillistämistä voi myös tulkita laajemmin ja yleisemmin eräänlaisena kertomisen kannalta välttämättömänä edellytyksenä. Kielellisesti jäsennettyinä, erilaisia kulttuurisia konventioita ja merkityksiä jakavana ilmiönä kertomus vaatii keskeisiltä henkilöiltään tai toimijoiltaan ainakin joitakin inhimilliseksi mieltäviä piirteitä. Toiminnan on oltava jollakin tavalla motivoitua, tarkoituksellista, ja näiden motiivien tai tarkoitusten tulisi välittyä tekstistä. Myös erilaiset syy- ja seuraussuhteet sekä muu tarinansisäinen logiikka jäljittelee jossain määrin inhimillistä tapaa jäsentää maailma – puhumattakaan siitä, että kerronta itse noudattelee kielen ja käsitteiden ehtoja ja säännönlaisuuksia sekä laajemmin erilaisia rakenteellisia ja sisällöllisiä konventioita. (Vrt. Laakso 2011.) *Gondwanan lapsissa* yksi näkyvimmistä ja kerronnan kannalta olennaisista inhimillistämisen muodoista on *hän*-pronominin käyttö eläimistä puhuttaessa.

Kertomuksen yhtenäiseen maailmaan kuuluakseen henkilöhahmojen – myös eläinhahmojen – on kyettävä jotenkin kommunikoimaan keskenään, tyypillisesti yhteisellä kielellä, joka toisaalta on myös kerronnan kieli (Laakso 2011). Näin on myös *Gondwanan lapsissa*: linnut, nisäkkäät, sammakkoeläimet ja hyönteiset keskustelevat keskenään sujuvasti samalla kielellä. Yhteisen kielen, kommunikoinnin ja yhteisymmärryksen rinnalla tärkeää on kuitenkin tuoda esiin eri lajeja edustavien eläinten väliset erot. Pingviinipäähenkilön ensimmäiseksi kohtaamia eläimiä, sammakkoa, varista ja muurahaista, luonnehditaan nostamalla esiin useita juuri näille lajeille tyypillisiä piirteitä. Nuori sammakko huvittelee hyppimällä mutalammikoihin ja varoo äitinsä kehotuksesta taivaalla lentäviä lintuja, jotka saalistavat sammakoita. Varis puolestaan esittäytyy ”maailmaa puhdistavana” eläimenä ja ilmentää haaskalinnuille tyypillistä kärsivällisyyttä, neuvokkuutta ja röyhkeyttä. Pingviinille varis sanoo: ”Sinun kohdallasi eksymisen erottaa kuolemista vain aika. Minä jaksan odottaa.” (G 16.) Myöhemmin sama varis saapuu ystävänsä seurassa odotamaan pingviinin hyppy-yritystä jyrkän teeltä alas. Älykkäinä lintuina ne tietävät, mitä

hypystä seuraisi, mutta eivät silti rohkaise pingviiniä. ”Uskomme passiivisuuteen. Sinä päätät itse, me olemme täällä vain siltä varalta, että päätät hypätä”, toinen linnuista toteaa (G 64). Pingviini törmää myös kahta erisuuntaista polkua ahkerasti kulkeviin muurahaisiin, jotka kantavat mukanaan erilaisia materiaaleja ja pysähtyvät välillä koskettamaan toistensa tuntosarvia.

Pingviinien kohtaamien eläinten erityispiirteet tulevat kuitenkin esille ennen kaikkea erilaisiksi elämänfilosofioiksi kehittyvien uskomusten ja käsitysten myötä. Se, mikä on eri eläinlajeille ominaista, laajentuu kertomuksessa eläimille ominaiseksi traditioksi tai jopa uskonnoksi. Nuori sammakko valottaa traditioiden kehittymistä puolustautumalla äitiään vastaan, joka toruu sitä mutalammikkoihin hyppäämisestä: ”Kaikki riippuu siitä, miten asian ottaa. Jos toistat tahallasi ja vapaasta tahdosta jotakin erehdystä, sitä sanotaan valinnaksi tai harrastukseksi tai jopa elämäntavaksi. Jos muutkin alkavat tehdä niin, sitä voidaan kutsua perinteeksi. Siitä voi tulla jopa uskontoa.” (G 13.) Mutalammikkoihin hyppäävä sammakko toteuttaa omia yksilöllisiä mieltymyksiään, mutta varis kiteyttää kokonaisen varisten filosofian: ”Ei riskejä. Ei metsästysstressiä. Aina löytyy jotain ylimääräistä. Lennä matalalla ja elä pitkään!” (G 17.) Muurahaisten joukkovaelluksessa on kyse jo kokonaisen uskonnon jäänteestä, eräänlaisesta maallistuneesta pyhiinvaelluksesta, jonka pyhää tarkoitusta useimmat muurahaiset eivät enää muista. Tämän salaisuuden pingviinille paljastaa muurahaislapsi, joka kertoo myös tuntosarvilla koskettamisen alkupe-
räisestä syyistä. Kyseessä oli alun perin pyhän, salaisen ja äärimmäisen henkilökohtaisen sanan välittämistä kosketuksen välityksellä, koska se ei mahtunut ääneen.

Muurahaisten maallistunut pyhiinvaellus on esimerkki siitä, kuinka Kouros sekoittaa kertomukseensa myös täysin fiktiivisiä aineksia. Tavallisesti ahkerina työläisinä tunnetut muurahaiset paljastuvat alkujaan syvästi hengellisiksi olennoiksi, joiden ikivanha rituaali oli ”sekoitus lauluja ja runoja, aktiivista mietiskelyä, mikä tarkoittaa pyrkimystä saavuttaa mielen kelluva tila ja hengen vapaus” (G 24). Muurahaislapsen viisas isoisä toteaa pingviinille: ”Älymystö, ajattelijat ja todelliset johtajahenget ovat kuolleet sukupuuttoon.” (G 39.) Hengellisyttä on yleisesti pidetty yhtenä yksistään ihmisille kuuluvana piirteenä, minkä vuoksi uskontonsa ja perinteensä kadottaneita muurahaisia voi tulkita inhimillistettyinä. Kyse on kuitenkin fiktiivisestä maailmasta, jossa eri eläinlajeilla on erilaisia piirteitä ja taipumuksia. Se, mikä ensi lukemalta näyttää muurahaisten äärimmäiseltä inhimillistämislähtöiseltä, onkin itse asiassa muurahaisten ominaisten piirteiden luomista ja siten niiden erityislaadun kuvaamista suhteessa muihin eläinlajeihin.

Kuvitteellisia henkilöitä, maailmoja ja tapahtumia luodessaankin fiktiivinen kirjallisuus on aina kytköksissä reaali maailmaan, inhimilliseen todellisuuteen ja ei-inhimillisiinkin maailmoihin. *Gondwanan lapsissa* tämä näkyy paitsi kerronnassa myös kuvituksessa. Teoksen loppuun liitettyssä kuvittajan, Alexander Reichsteinin, esittelyssä on sitaatti, jossa kuvittaja paljastaa käyttäneensä kivistä ja kallioista otettuja valokuvia piirrosten pohjana (G 118). Alkumanner Gondwana on näin materiaalisesti läsnä, kiveä esittävien kuvapintojen muodossa. Myös Kourosin romaanin eläinkuvausten esikuvina ovat todelliset eläimet lajipiirteineen, vaikka niitä kehitelläänkin erilaisiin fantastisiin suuntiin.

Hämähäkissä pingviiniä ihmetyttää omalaatuinen ruumiinrakenne sekä ruumiista kutoutuva näkymätön ansan ja asumuksen yhdistelmä:

Ensimmäinen, mitä hän näki avatessaan silmänsä, oli hämähäkki, joka tosin oli ollut paikalla jo illalla pimeyden kätköissä.

Onpa ihmeellinen olento, lintu ajatteli, onko se kasvanut ulos jaloistaan vai ovatko jalat kasvaneet siitä?

[--]

Lintu katseli tarkemmin hämähäkkiä ja sen ympäristöä.

– Totta puhuen en vieläkään näe kotiasi. Näen vain sinut siellä ilmassa.

– Siinä koko idea onkin, sanoi hämähäkki. – Jos näkisit sen helposti, se olisi ihan käyttökelvoton; hyönteiset eivät lentäisi siihen.

– Ahaa, se on siis myös ansa.

– En kylläkään ole saanut saalista aikoihin. Ajattelin syödä yhden jaloistani nälkäni. Viimeisin ateriani oli mieheni, enkä edes muista, kuinka kauan siitä on.

[--]

– Vihaan auringonpaistetta. Se tekee verkostani näkyvän, hämähäkki sanoi liikuen samalla hitaasti verkon varjoisalle laidalle.

– Se on ihmeellinen, lintu jatkoi. – Mistä rakensit sen?

Hämähäkki laskeutui pehmeästi alemmas hopeanharmaan seitin varassa, pysähtyi juuri linnun nokan edessä, pyörähti muutaman kerran ympäri, veti itsensä ylös ja laskeutui jälleen alas.

– Nyt ymmärrän, lintu sanoi. – Se tulee sinun sisältäsi. Kotisi on siis osa sinua, ja sinä olet osa kotiasi. Niin kuin asuisit itsesi sisällä. (G 43–45.)

Kuvauksessa tulevat ilmi monet hämähäkkieläimille ominaiset piirteet: ravinnon pyynti ruumiista erittyvästä materiaalista rakennetun verkon avulla, omalaatuinen ruumiinrakenne sekä taipumus käyttää omia raajoja tai lisääntymiskumppania tarvittaessa ravintona. Pingviinin aiemmin kohtaamien sammakon, variksen ja muurahaisen jälkeen hämähäkki näyttäytyy jälleen yhtenä uutena omanlaisenaan olentona, osana lajien kirjoa. Elämän moneuteen sisältyy ankariakin piirteitä: pingviinin ja hämähäkin keskustelu nimittäin katkeaa aivan yhtäkkiä, kesken hämähäkin puheenvuoron, kun se tulee sammakon syömäksi. Kun pingviini penää sammakolta teon syytä, sammakko vastaa: ”Jokaisella on omat suunnitelmansa, mutta niiden täytyy olla sopusoinnussa sen suuren suunnitelman kanssa, jonka osia me kaikki olemme. Niin sanoo äitini. Me syömme hämähäkkejä ja hyönteisiä ja käärmeet syövät meitä. Sinäkin olet osa suunnitelmaa. Ennemmin tai myöhemmin sinustakin tulee jonkun ruokaa.” (G 46.)

Se suuri suunnitelma, josta sammakko puhuu, viittaa tietysti ravintoketjuun tai laajemmin ekologian kahteen periaatteeseen: ravinteet kiertävät ekosysteemissä ja energia virtaa ekosysteemin läpi. Kunkin eläinlajin edustajalla on ekosysteemissä oma roolinsa sekä ravinnon käyttäjänä että ravintona, kuten sammakko omaa osaansa kuvaa. Reichsteinin kuvituksessa ravintoketju kärpäsen pyydystävästä hämähäkistä, hämähäkin sieppaavasta sammakosta, sammakon nielevästä käärmeestä ja korpin nokkimaksi joutuvasta

käärmeestä piirtyy kalliovalokuvan päälle oikealta vasemmalle kulkevana ympyränä.²

Kourosin kertomuksen luonnontieteellisesti pitävistä yksityiskohdista yksi näkyy sammakon puheenvuorossa, kun se erottelee hämähäkit hyönteisistä. Toiseksi sammakko myös kuvaa oman ja lajitovereidensa elämän epävarmuutta, joka syntyy riippuvaisuudesta niiden saalistajiin, käärmeisiin:

- En tiedä, näenkö seuraavaa kevättä, sammakonpoikanen sanoi. – Äitini sanoo, että nukumme samassa kolossa käärmeiden kanssa. Samojen käärmeiden, jotka ovat saalistaneet meitä koko ajan. Me kuulemma tarvitsemme toistemme lämpöä kylmää vastaan.
- Kuulostaa pelottavalta.
- Juu on siinä, että meidän täytyy nukahtaa myöhemmin kuin ne ja herätä sitten muutamaa päivää ennen niitä, sammakko jatkoi. (G 47.)

Kun biologinen tosiasia kerrotaan minämuotoisena, kuin sammakon omasta kokemusmaailmasta käsin, kerrottuun syntyy voimakas affektiivinen vaikutus. Tieteellistä ja taiteellista tietämisen ja kertomisen tapaa yhdistelevä luontokirjallisuus ei tietenkään tavoita ei-inhimillisten eläinten omaa kokemusmaailmaa tai näkökulmaa.³ Erilaisia diskursseja yhdistelevä kerronta voi kuitenkin laajentaa lukijoiden ymmärrystä sekä ei-inhimillisten eläinten elinehdoista ja -tavoista että omien tietämisen tapojemme rajallisuuksista. Eläinten kuvauksessa on mahdollista tukeutua eri lajien erityisominaisuuksiin, mikä vahvistaa vaikutelmaa siitä, että tarina todella kertoo eläimistä. Silti on muistettava, että fiktion mahdollistamat kuvitteelliset elämänmuodot ovat aina ihmisen muotoisia: *minä*-pronominista tunteiden kirjoon ja havaitsemisen tavoista elinpiirien vapauteen.

Päähenkilö nimeltä Pygoscelis adeliae

Gondwanan lapsissa pingviinipäähenkilön lintuolemus rakentuu luonnontieteellisessä kehyksessä. Alkion 35 vuorokauden mittainen kehitys kuoriutumisvalmiiksi poikaseksi, lentokyvyttömyys, kävelykestävyys, hyvä uintitaito sekä etelänapamantereen lähellä

2 Kuvatun ravintoketjun suunta on länsimaisesta kuvitustraditiosta poikkeavasti oikealta vasemmalle; sama toistuu myös persialaisen ”Cimorgn”-sadun kuvituksessa, jossa kolmekymmentä lintua lentää numeroituna joukkona oikealta vasemmalle. Kuvakirjojen kerrontaa tutkinut Sirke Happonen liittää kuvien suunnan tekstin lukemisen suuntaan, jolloin länsimaiselle lukijalle kuvien liikettä on luontevampi seurata tekstin lukusuunnan mukaisesti vasemmalta oikealle mutta esimerkiksi heprean ja persian kieli-alueiden lukijat seuraavat kuviakin oikealta vasemmalle (Happonen 2001, 105).

3 Tosiasiassa jokaisen eläinlajin tapa havaita, ymmärtää, kommunikoida ja toimia ympäristössään on aina lajiominaisuuksiin kuten tiettyihin fysiologisiin piirteisiin sidottua – niin pingviineillä, ihmisillä kuin hämähäkeilläkin. Eräässä mielessä jokaisen lajin maailmakin on täysin erilainen ja vain rajatusti yhteismittainen toislajisten eläinten kanssa. Tätä eläinlajien välistä erilaisuutta ei voi välittää kertomuksen keinoin, koska se ei ole kokonaisuudessaan edes kuviteltavissa saati sanallistettavissa. (Lajiominaisuuksista ja ei-inhimillisistä maailmoista kaunokirjallisuudessa ks. esim. Lummaa 2013.)

sijaitseva elinpaikka ovat kaikki jääpingviinilajin ominaisuuksia (Love 2001; Lynch 2008). Lisäksi tarinan muut eläimet tunnistavat jääpingviinin kuuluvan tiettyyn lajiin – viisas muurahaisvanhus johdattaakin pingviinin lajitovereidensa pariin. Pingviinin joutuminen lentokyvyttömyyttään eroon emostaan ja sisaruksistaan kertoo sekin kertomusta hallitsevasta biologisesta lainalaisuudesta, jonka mukaan vain omien lajikumppaneittensa kanssa varttunut eläin saa kaiken mahdollisen irti omista fyysisistä ominaisuuksistaan ja kyvyistään ja kykenee siten elämään täydesti elämäänsä.

Myös *Gondwanan lasten* rakennetta voi tulkita luonnontieteellisen näkökulman kontekstissa. Yksikään teoksen kertojanäänistä ei nimittäin ole ei-inhimillinen, eli pingviinin tarina rakentuu kokonaan ihmisen näkökulmasta, ihmistilanteiden kokemusten ja kerrontarakenteiden välityksellä – tulkitsipa kaikki kertojat lopulta samaksi henkilöksi tai ei. Teoksessa on alku- ja loppusanojen lisäksi kaksi lukua, joista ensimmäisessä on kaikkietävä kertoja ja toisessa minäkertoja. Alkusanojen kertoja puhuttelee suoraan lukijaa pohtimalla kohtaloa ja tarinan rajaamista sekä antamalla lukijalle vapauden päättää kertomuksen haluamaansa kohtaan: ”Täten, rakas lukija, lahjoitan sinulle tämän pisteen (•). Valtuutan sinut sijoittamaan sen mihin haluat, ja julistamaan sen kohdan tarinan päättepisteeksi.” (G 5.) Näin kertomusta hallitsee kokonaisuudessaan ihmisen valta päättää siitä, mikä pingviinin tarinassa on merkityksellistä ja minkä voi rajata pois. Ensimmäisessä luvussa kaikkietävä kertoja kuvaa pingviinipäähenkilön sisäisiä tunteita ja kokemuksia sekä välittää erilaisten eläinten välillä käytyjä keskusteluja. Toisen luvun minäkertoja on lintujen munat sekoittanut tutkija, joka kuvaa tapahtumien ja omien mielenliikkeidensä lisäksi pingviiniä hyvin tarkkanäköisesti, tämän tunteisiinkin syventyen. Loppusanojen kertoja voi perustellusti samastaa minäkertojaan, koska hän epäilee pingviinin olleen oman mielikuvituksensa tuotetta mutta huomauttaa kuitenkin linnun nokaniskusta jääneestä arvosta kädessään. Näin pingviini on mahdollista lopulta tulkita pelkkänä tutkijan yksinäisyyden tuottamana harhana, jonka perään hän haikailee aina saarelle palatessaan.

Tutkijan ja jääpingviinin väliset keskustelut kuitenkin tuovat tarinaan vahvan pingviininäkökulman. Luonnontieteellisen tematiikan kannalta keskeisessä kohtauksessa pingviini ja tutkija keskustelevat ihmisestä nimien antajana. Pingviini epäilee, että nimeäminen liittyy hallitsemiseen, mutta tutkija vakuuttaa nimeämisen vain helpottavan nimetyistä kohteista puhumista. Toisaalta nimiin ja nimeämiseen liittyy inhimillistä ylpeyttäkin: ”jos löydät jotain, mitä kukaan ei aiemmin ole nimennyt, voit saada itsellesi kunnian siitä, että olet tehnyt uuden löydön.” (G 74.) Nimeäminen on keino tuoda asioita kulttuurin pariin, merkityksellisten asioiden piiriin. Ne asiat ja oliot, joita ihminen ei ole nimennyt, eivät oikeastaan ole edes olemassa.⁴

4 Se osa Maapallon eläimistöä, joka tällä hetkellä on tieteelle tuntematon (eli kuvaamatta ja nimeämättä), elää, toimii ja vaikuttaa lajityypillisissä ympäristöissään samalla vahvuudella ja intensiteetillä kuin tieteen tuntemat eläimet. Meille nämä oliot ovat kuitenkin ratkaisevassa mielessä olemattomia, koska emme tiedä niistä mitään.

Nomenklatuuriin eli tieteelliseen nimeämiseen liittyy muitakin ihmiskeskeisyyteen liittyviä kysymyksiä, jotka tulevat esille pingviinin kysyessä omaa nimeään:

- No miksi kutsut minua?
- Aves; Sphenisciformis; Spheniscidae; Pygoscelis Adèliae, vastasin eläintieteilijän tarkkuudella.
- Onko kaikki tuo minun nimeni? Ja minä olen vain pieni olento. Miten sitten nimeät vuoren tai jättiläiskalan?
- Se on sinun tieteellinen nimesi, joka sisältää lajin, heimon, lahkoon ja niin edelleen. Yksinkertaisemmin sanoen olet pingviini.
- Mitä nimeni tarkoittaa?

En halunnut kertoa, että ranskalaisen tutkimusmatkailijan mielestä pingviinit olivat yhtä hassun näköisiä kuin hänen vaimonsa, ja että hän yhden samppanjapullollisen jälkeen oli nimittänyt ne vaimonsa mukaisesti ”Adèlieksi”, ja että *Pygoscelis* tarkoittaa rampajalkaista. Terminologiamme ei ollut puolustettavissa. (G 75.)

Pingviiniä, tai tarkemmin sanoen jääpingviiniä, kummastuttaa nimensä pituus. Kuten tutkija selittää, linnun latinankielinen tieteellinen nimi paikantaa sen tarkasti taksonomiasa lintujen luokkaan (*Aves*), pingviinilintujen lahkoon (*Sphenisciformes*), pingviinien heimoon (*Spheniscidae*), mustapäapingviinien sukuun (*Pygoscelis*) ja jääpingviinin lajiin (*adèliae*). Luonnontieteellisessä yhteydessä linnun nimeäminen liittyy siis eläinten luokitteluun ja järjestämiseen tiedon kohteina. (Häkkinen 2004, 21–22.) Tieteellisistä nimistä puhuttaessa on hyvä myös muistaa, että ne ovat erottamattomasti yhteydessä kunakin aikana vallitsevaan käsitykseen eläinlajien luokitusperusteista. Taksonomiasta, lajin käsitteestä ja lajin nimeämisestä käydään luonnontieteessä ja biologian filosofiassa jatkuvaa keskustelua. (Birke 1994, 74–77; Voipio 1998; lajista posthumanismin kehyksessä ks. Lummaa 2013.)

Suomenkielisiä linnunnimiä tutkineen kielitieteilijä Kaisa Häkkisen mukaan linnuille annetaan joskus nimiä niiden ominaisuuksien perusteella, mutta nimi on aina ihmisen antama ja inhimillisen tarpeen motivoima (Häkkinen 2004, 15–19). Kourosin kertomuksessa tutkijan pingviiniltä salaama tieto jääpingviinin tieteellisen nimen alkuperästä ilmentää hyvin sekä nimetyn lintulajin inhimillisen näkökulman mukaisia ominaisuuksia että inhimillistä tarvetta nimetä laji. Jääpingviini on lajin löytäneen tutkimusmatkailijan silmissä ramman oloinen – todennäköisesti alaraajojensa lyhyiden vuoksi, mikä on arktisilla alueilla eläville eläimille hyvin tyypillinen ja hyödyllinen piirre. Päihtyneenä nimen sepittänyt tutkimusmatkailija keksii lisäksi antaa eläinlajille vaimonsa nimen – koomisen fyysisen samankaltaisuuden vuoksi. Todellisia jääpingviinejä ihmisen niille antama tieteellinen nimi ei tietenkään kiinnosta, eikä nimi sinänsä voi lintua vahingoittaakaan. Kourosin luomassa fiktiivisessä maailmassa, jossa nuorella jääpingviinillä on tunteet, itsetunto, ylpeys ja tahto selviytyä maailmassa sekä pyrkimys ymmärtää sitä, tieteellisen nimen tarina on kuitenkin liian typerä ja koko nimi liian ihmiskeskeinen, jotta tutkija kehtaisi jakaa sen lintuystävänsä kanssa.

Nimeämisen rinnalla toinen suoraan luonnontieteelliseen tietoon liittyvä aihe Kouronin kertomuksessa on lajien kehitys. Pingviinin ja tutkijan keskustelu nimistä johdattaa pingviinin kysymään, onko tämä edes lintu. Tutkijan vakuuttaessa pingviinin todella olevan lintu, tämä ihmettelee lentotaidottomuuttaan ja epäilee jonkin olevan vialla itsessään. Tutkijan selitys nojaa jääpingviinin lajin kehitykseen:

– Ei sinussa ole mitään vikaa. Muutos tapahtui jo kauan ennen sinun syntymääsi. Luusi ovat kevyet ja ontot, ja luustosi on kuin muillakin linnuilla, Esi-isäsi lakkasivat vain lentämästä joskus kauan sitten ja päättivät pysyä maan pinnalla.

– Miksi?

Hän nousi tyynyttä ja käveli luokseni innostuneesti.

– Milloin?

– En tiedä tarkalleen. Ehkä se sopi niiden elämään paremmin, tai ehkä niiden oli pakko lakata lentämästä. On löydetty miljoonia vuosia vanhoja esi-isiesi luita, ja ne näyttävät aivan samanlaisilta kuin nykyiset luut. On myös mahdollista, että joskus kaikki muut linnut olivat sinun kaltaisiasi, vain sinun lajisi siivet eivät kehittyneet kuten muiden. (G 78.)

Tutkijan vastauksista näkyy, ettei ihmisillä ole valmiita ja pitäviä tosiasioihin perustuvia vastauksia läheskään kaikkiin lajien kehitystä koskeviin kysymyksiin, vaikka evoluutioon perustuva yleinen käsitys lajien synnystä lienee oikea. Kuten lintulajien nimeämisen perustana ovat usein nimettäväksi tarkoitetun lajin yksilöitä koskevat, joskus hyvinkin subjektiiviset havainnot, myös lajien kehitystä koskevat teoriat perustuvat löytöihin eli tieteellisiin havaintoihin ja niiden tulkintoihin.

Luonnontieteen rinnalla ihminen selittää ja ymmärtää ei-inhimillistä maailmaa ja olentoja myös tarinoiden ja vertauskuvien avulla. *Gondwanan lapsissa* on kohtaus, jossa tutkija kuvaa tietokirjamaisella tarkkuudella nuorten pingviinien ensiuintia talvenviettopaikalle, jolla vanhemmat linnut odottavat. Tottumattoman nuorison on selvittävä joukosta leopardihylkeitä, jotka ovat ravintoketjussa pingviinejä ylempinä ja odottavat nyt omaa saalisosaansa. Tutkijan katseen kiinnittää tuttu ilmiö, joka saa nyt aivan uuden merkityksen: yksi haavoittuneista nuorista antautuu raadeltavaksi ja tekee samalla reitin hetkeksi turvallisiksi muille nuorille pingviineille. Tämä kaikki muistuttaa tutkijan mielessä sotaa: ”Se toi mieleeni sota-ajan, jolloin nuorukaiset heittäytyivät miinojen päälle, jotta muut saattoivat kulkea turvallisesti eteenpäin.” (G 97.) Ajatus sodasta ei tunnu liian kaukaa haetulta – ajatellaanhan varsinkin eläinten elämää totutusti eloonjäämistäisteluna. Tutkija tarinallistaa ja inhimillistaa pingviinin elämää myös toisella tavalla pohtiessaan tekemäänsä virhettä, jonka seurauksena pingviinin ja albatrossin munat ovat vaihtuneet:

Olin synnyttänyt orvon. Eikä kyseessä ollut tällä kertaa mikään tavallinen orpo, joka kaipaa biologisia vanhempiaan. Hän oli joutunut eroon identiteetistään. Toivoin, että vaihdos olisi tapahtunut päinvastoin. Jos olisin laittanut albatrossin munan pingviinin pesään, hän olisi lentänyt eräänä päivänä tiehensä ja hänestä olisi tullut legenda kansansa keskuudessa. (G 71.)

Ero identiteetistä ja mahdollisuus legendan syntyyn inhimillistävät vahvasti jääpingviiniä. Toisaalta nämä ideat, kuten ajatus pingviinien sodastakin, auttavat ymmärtämään lainalaisuuksia, jotka vallitsevat toislajisissa yhteisöissä.

Tutkijan ja jääpingviinin ystävyydessä raja inhimillisyyden ja elämellisyyden välillä alkaa itse asiassa hämärtyä tutkijan ajatuksissa:

Joskus minusta tuntui, että välillämme oli enemmänkin kuin hengenheimolaisuutta: katsoessani häntä tunsin katsovani itseäni. Voisiko olla mahdollista, että sama sielu voi syntyä kahteen ihmiseen tai ihmiseen ja eläimeen yhtä aikaa? Mahdollisuudet näiden kahden kohtaamiseen ovat erittäin pienet, mutta eivät olemattomat. Ehkä tämä selittäisi meille kullekin ominaiset ”elämelliset ominaisuutemme”. Joten silloin, kun lintu lentelee ympärilläsi, kissa tuijottaa sinua tai tunnet erityistä vetoa johonkin eläimeen, katso tarkasti. Voi olla, että katsot silloin itseäsi. (G 99.)

Tutkija samastuu pingviiniin niin voimakkaasti, että alkaa ajatella heidän jakavan saman sielun. Kiinnostavasti kerronnassakin tapahtuu tässä yhteydessä muutos, kun minäkertoja puhuttelee suoraan lukijaa: ”katso tarkasti”. Kourosin kertomuksen ympäristö- ja eläineettinen sanoma nousee tässä hetkeksi päällimmäiseksi. Läheisiin suhteisiin liittyy usein kaltaisuuden kokemus, niinkin erilaisten olentojen kuin lintujen kanssa. Jeremy Mynott (2009, 23) erottaa toisistaan antropomorfismin ja ornitomorfismin tai zoomorfismin, joista ensimmäinen on eläimen inhimillistämistä ja jälkimmäinen ihmisen linnullistamista tai elämellistämistä. Linnullistamisen taustalla on nimenomaan koettu läheisyys: ”Kimmoke samastumiseen metsästetyn, tavoitellun, rakastetun tai tutkitun olennon kanssa johtaa luontevasti antropomorfismista ornitomorfismiin. Tämä on käänteinen prosessi joka suuntautuu linnuista takaisin itseemme.” (Mynott 2009, 294, suom. KL.)

Mynottin erottelu antropomorfismin ja ornitomorfismin välillä ilmentää kahdensuuntaista samastumista, jossa havaitsemme ja merkityksellistämme sekä lintuja että itseämme. Kyse ei siis ole vain eläinten mieltämisestä ihmisenkaltaisiksi, mitä on humanistisen eläintutkimuksen, ekokritiikin ja posthumanismin piirissä arvosteltu ankarasti eläimiä objektifioivana tai eläinten toiseutta häivyttävänä käsitteellisenä eleenä (Lummaa 2010, 185–186; Laakso 2011, 243–244). Kun ihminen näkee itsensä linnussa, lintumaiset piirteet nousevat etualalle samastumisen ja vertaamisen kohteiksi omanlaisinaan ominaisuuksina – olemisen normi siis tavallaan kääntyy inhimillisestä elämelliseksi. Mynott korostaa inhimillistämistä ja linnullistamista heuristisina välineinä, tapoina laajentaa ymmärrystämme maailmasta ja suhteistamme siihen ja sen ei-inhimilliseen elämään (Mynott 2009, 294–296).

Jääpingviinin kuvaaminen päähenkilönä on Kourosin romaanissa kaksisuuntaista liikettä, jossa lintu nimetään ja kuvataan luonnontieteellisesti edustamansa lintulajin mukaisesti ja samalla esitetään riittävän inhimillisenä samastumisen ja tunnesiteen syntymisen mahdollistamiseksi. Nämä Jeremy Mynottin termin tieteelliset ja sentimentaaliset

tendenssit ovat keskeisiä myös romaanin eettisen sanoman kannalta. Identiteettiään etsivän jääpingviinin hahmossa on allegorisen, nuoria lukijoita puhuttelevan itsensä löytämisen tason lisäksi moraalifilosofinen taso. Tällä tasolla romaani kysyy lukijoiltaan, kuinka pitkälle ei-inhimillisen maailman hallitsemisessa ihmisten on hyväksi tai oikeutettua mennä.

Eläimet tieteen objekteina – ja subjekteina

Kun tutkija löytää nuoren pingviinin, tämä on pahasti nälkiintynyt. Lintu on harkinnut hyppyä kotisaarensa mahtavimmalta jyrkänteeltä kokeillakseen albatrossimaista lentoa, kun kallio, tai oikeammin koko saaren perusta, alkumanner Gondwana, on yhtäkkiä alkanut puhutella lintua ja vakuuttanut tämän siitä, että jonain päivänä pingviini ymmärtää itsensä ja arvonsa. Sateen alettua lintu on päässyt kallionhalkeaman suojaan, ja sieltä tutkija John Doe hänet löytää. Mies luulee lintua kuolleeksi ja pakatoi tämän muoviin ruumiinavausta varten. Ensimmäinen kohtaaminen on hyvin lyhyt, kun lintu yhtäkkiä virkoo pöydällä ja nokkaisee itsepuolustukseksi miestä käteen:

Yritin selvittää hänet ulos pussista, mutta hän luuli sitä hyökkäykseksi ja nokkasi kättäni yllättävän voimakkaasti ollakseen niin heikossa kunnossa. Pian hän vaipui taas tajuttomuuteen. Minulla on vieläkin arpi oikean käteni peukalon ja etusormen välissä. Aina kun kohotan käteni nostaakseni vaikkapa kynän tai teekupin, muistoihini tulvahtaa tuo hetki ja ne muutamat päivät, jotka muuttivat elämäni. (G 70.)

Fiktiivisessä ja ei-fiktiivisessä lintukirjallisuudessa ihmisen ja linnun kohtaamista kuvataan usein konkreettisesti, viittaamalla lintujen käsittelyyn. Linnun nokkima tutkijan käsi on motiivi, johon tiivistyy kaksi ihmisen ja linnun suhteessa merkittävää tekijää: ihmisen valta lintuun sen käsittelijänä sekä linnun aktiivisuus ja omavaltaisuus tässä alistetussa tilanteessa (Lummaa 2010, 92–101).

Tämän kohtauksen jälkeen paljastuu syy pingviininpoikasen identiteetikriisiin: tutkija on vahingossa sijoittanut albatrossin pesään pingviinin munan. Samalla pingviiniä kiusannut muisto salaperäisestä merkistä selviää numerokoodiksi, jonka tutkija on piirtänyt tutkimansa munan pintaan ennen sen palauttamista pesään. Pingviini syyttää tutkijaa ”muiden elämän sekoittamisesta”, mutta tutkija puolustautuu: ”Kirjoitan niiden päälle vain omat merkkini siitä, milloin ja mistä olen ne löytänyt ja mihin lajiin ne kuuluvat. Sillä ei ole mitään tekemistä niiden kohtaloiden hallitsemisen kanssa. Jostain syystä olen sekoittanut merkit tai on tapahtunut jotakin muuta. Vakuutan, että en tehnyt sitä tahallani.” (G 71.) Tämän kohtalokkaan erehdyksen, *hamartian*, seurauksena tutkija havahtuu näennäisen harmittoman tai jopa lintujen hyväksi ajatellun tutkimustyön seurauksiin. Vastoin Hans Christian Andersenin satua rumasta ankanpoikasesta pingviinin elämä ei saa mitään ratkaisevaa kohottavaa käännettä. Päinvastoin, sekaannuksen tuloksena on

laji-identiteetistään eroon kasvanut muukalainen, jonka outous ja osattomuus vaikuttavat elinikäisiltä. Myöhemmin tutkija kertoo: ”Hänen ennakkokäsitystään, että minun mittaamisillani ja nimeämisilläni oli jotain tekemistä muiden eläinten kohtaloiden hallitsemisen kanssa, oli vaikein muuttaa. Emme koskaan päässeet asiasta yksimielisyyteen.” (G 79.)

Pingviinin itsepäisyys, joka yhdestä näkökulmasta näyttää tyystin inhimilliseltä piirteeltä, on toisaalta tulkittavissa myös tarttuvan ja kiinnipitävän ihmiskäden nokkimiseen vertautuvaksi psykologiseksi tai eettiseksi nokkimiseksi, vastalauseeksi ihmisten tieteen-tekoon verhottua vallankäyttöä vastaan. Itsepäisyys ja vastustaminen on mahdollista kytkeä myös pingviinistä käytettyyn *hän*-pronominiin. Kaikkitietävän kertojan hallitsemassa ensimmäisessä luvussa *hän*-pronominia käytetään kaikista eläimistä, mikä näyttyy yleisenä henkilöahmojen yksilöllisyyttä ja keskinäistä tasa-arvoa korostavana kerronnallisena keinona: jokainen eläinahmo on oma tärkeä persoonansa. Inhimillisen tutkijakertojan kutsuessa pingviiniä *häneksi* pronomini saa vieläkin suuremman merkityksen yksilön ainutkertaisuutta ja arvoa korostavana ilmauksena. Ihminen tunnistaa *häneksi* kutsuessaan toisen olennon ainakin jossain määrin vertaisekseen ja kaltaisekseen – itse-tietoiseksi persoonaksi, jolla on syitä ja keinoja puolustaa omia oikeuksiaan esimerkiksi nokkimalla itseensä luvatta tarttuvaa ihmistä.

Gondwanan lapsissa luonnontieteellisen tiedon mahdollistama valta muunnella eliöiden perimää nousee esille myös toisessa, erilaisessa yhteydessä. Käytyään ensimmäisen kerran kutsumattomana vieraana tutkijan työtiloissa, tuhottuaan siellä joukon näyttöitä ja keskusteltuaan häkissä asuvan, kaivoksilta selvinneen kanarialinnun kanssa sekä paettuun tutkijan tullessa paikalta pingviini kohtaa joella eksyneen lohen:

- Mikä kala sinä olet?
 - Olen lohi.
 - Olen nähnyt niitä ennenkin, mutta olet valtavan suuri loheksi.
 - Tiedän. Ystäväni kiusaavat minua sen takia. He sanovat, että olen syntynyt jossakin laboratoriossa ja että minun on turha etsiä sitä. Minulle on annettu kasvugeenejä. Olen kasvanut 37 kertaa normaalia suuremmaksi, mutta he unohitivat sieluni. Se ei kasvanut ruumiini kanssa. Ruumis on sille liian suuri. Olen eksyksissä itseni sisällä.
- Lintu tunsu suurta myötätuntoa jättiläislohta kohtaan. Heillä kahdella oli jotain yhteistä. Sillä hetkellä hän ei tosin tiennyt mitä, mutta hänestä tuntui samalta kuin lohesta. Ehkä hänen sielunsa oli kasvanut liian suureksi hänen ruumiiseensa. (G 59.)

Geenimuunneltu, alkuperäänsä tuntematon ja ylisuudessa ruumiissaan vankina oleva kala herättää oitis pingviinin myötätunnon. Pingviini ei vielä aivan ymmärrä, mikä heitä yhdistää, mutta lukijalle asia on tietysti selvä: ihminen on tiedonhalussaan sekä tietojensa mahdollistaman valtansa ja ahneutensa sokaisemana muuttanut molempien eläinyksilöiden (ja ainakin lohen tapauksessa lukuisten lajitovereiden) elämää peruuttamattomasti. Näin *Gondwanan lapsissa* toistuu piirre, joka yhdistää luontoaiheista lastenkirjallisuutta

tutkineen Maria Laakson mukaan ekologista eläinfantasiaa yleisemminkin: luonnonlakeja vastaan toimiva ihminen rajautuu kokonaan muun luomakunnan ulkopuolelle (Laakso 2011, 240–241).

Feministiset tieteenutkijat Donna Haraway ja Lynda Birke ovat korostaneet laboratorioissa tutkittujen eläinten olevan sekä tiedon lähteitä että tiedon tuotteita (Birke 1994, 60–68; Haraway 1997, 217–218). Laboratorioissa tutkitut syöpägeenein muunnellut hiiret tai kasvugeenein muunnellut lohet antavat fysiologiallaan tutkijoille tietoa, mutta samalla ne itse muuntuvat paitsi perimältään myös ulkomuodoltaan, käytökseltään ja elinkaareltaan. Ajatus tutkituista eläimistä tiedon tuotteina liittyy itse asiassa laajempaan tieteen ja tiedon luonnetta koskevaan näkemykseen, jonka mukaan erilaiset aineelliset ja aineettomat, fyysisen ja merkityksen tason ilmiöt ovat kietoutuneet erottamattomasti toisiinsa. Haraway viittaa tähän erottamattomuuteen käsitteellään materiaalis-semioottinen (*material-semiotic*). Harawayn mukaan materiaaliseen maailmaan kuuluviksi mieltämämme asiat kuten atomit tai molekyylit eivät koskaan ole vain ainetta, vaan erilaisten trooppien ja figuurien merkityksellistämää maailman ja maailmankuvamme osasia. Vastaavasti käsitteet, kuten esimerkiksi biologinen lajin käsite, ovat syntyneet tiettyssä historiallisessa kontekstissa tiettyjen materiaalisten ehtojen mahdollistamina, ja käsitteillä on myös erilaisia konkreettisia seurauksia. (Haraway 1997, 55–56, 129, 142, 190.) Harawayn materiaalis-semioottinen viittaa siis ennen kaikkea tiedon, käsitteiden sekä tiedon kohteiden historiallisuuteen ja ehdollisuuksiin.

Tässä materiaalis-semioottisessa mielessä myös albatrossiemon pesään syntynyttä pingviiniä voi ajatella luonnontieteellisen tiedon tuotteena tai luontokulttuurisena olentona, joka ihmisen tekemän virheen seurauksena leimautuu albatrossiemoon eikä siten enää ole yksiselitteisesti pingviini. Sekä pingviinin että lohien kohtaloa voi tarkastella myös esimerkkinä teknotieteestä (*technoscience*). Tämä Harawayn käsite tarkoittaa parin viime vuosisadan ajan vallinnutta elämänmuotoa, jossa tieteelliset, kaupalliset, fiktiiviset, poliittiset ja kulttuuriset käytänteet sekoittuvat toisiinsa. Sekoittumisen tuloksena rajat luonnon ja kulttuurin, luonnollisen ja keinotekoisien sekä subjektin ja objektin välillä ovat alkaneet horjua. Tavat, joilla kuvittelemme, käsitteellistämme ja esitämme asioita, vaikuttavat tapoihin, joilla tutkimme näitä asioita ja tuotamme ne todellisuutemme osiksi. Mykkien fyysisten objektien sijaan luonnontieteelliset kohteet, esimerkiksi linnut ja lohet, näyttävät fyysikaalisten ja semioottisten ominaisuuksien ja merkitysten kimppuina, materiaalis-semioottisina ruumiina. (Haraway 1997, 3–4, 50–51, 64–68, 217–218.)

Tieteenutkijat ja -filosofit pohtivat luonnontieteellisen tiedon materiaalisia ja semioottisia ehdonalaisuuksia sekä tutkimuksen eettisiä аспекtejä kytköksissä konkreettisiin tutkimustilanteisiin ja -tuloksiin. Tiedetematikkaa käsittelevää kaunokirjallisuutta tarkasteltaessa nämä pohdinnat ovat arvokkaita lähteitä ja tulkinnan apuvälineitä, mutta huomioon on otettava myös fiktiivinen ulottuvuus, jolla on aivan erityinen asemansa eettisten kysymysten alueella. Kun tieteellistä toimintaa ei ajatella suhteessa tutkimuskohteisiin ulottuviin vaikutuksiin vaan toiminnan kohteena on joukko fiktion keinoin kielellisesti rakennettuja tuntevia subjekteja, tiede itsessään näyttää kriittisemmässä

valossa. Fiktioin keinoin luotu ei-inhimillinen, kokeva ja tietoinen minuus on voimakas väline esimerkiksi tieteellis-teknologisen toiminnan oikeutusten pohtimiseen. Tässä mielessä eräs mahdollinen interteksti Kourosin *Gondwanan lapsille* on Eeva Kilven runokoelma *Animalia* (1987), joka antaa minämuotoisen äänen koe-eläimille. Kourosin kertomuksessa merkitsevää on pingviiniahmon kyky keskustella kohtaloonsa vaikuttaneen tutkijan kanssa ihmisen kielellä. Tämä mahdollistaa ei-inhimillistä elämää ja kokemusta puoltavien argumenttien kuulemisen verbaalisesti eli sellaisella kielellä, jota olemme totuneet moraalisisissa ja poliittisissa diskursseissa käyttämään ja kuulemaan.

On selvää, että Kourosin kertomuksen jääpingviini ja geenimuunneltu lohi ovat hyvin ihmismäisiä; kuten olen edellä todennut, jo romaanin muoto itsessään näyttäisi edellyttävän hahmoiltaan inhimillistä subjektiutta. Eläinhahmojen antropomorfisuuden kriittinen analyysi ei kuitenkaan aina ole mielekkäin tapa lähestyä eläimistä kertovia teoksia. Antropomorfismin kritiikki saattaa johtaa vain hedelmättömään huoleen ”eläimyyden” tai eläimen toiseuden peittyemisestä, jolloin ei kuitenkaan edetä kysymykseen, *mitä* tämä eläimyyys tai eläimen toiseus on. Morfismi – vaikkapa antropomorfismi tai ornitomorfismi – on ajatteleminen tietyn muodon mukaisesti, toisin sanoen kaltaisuuksien ja erojen näkemistä eri olioiden sekä useiden eri lajeja edustavien tajuisten ja kokevien olentojen välillä (vrt. Mynott 2009, 294–296). Tärkeämpää olisi jäljittää ja analysoida antroposentrismiä niin kaunokirjallisuudessa kuin moraalifilosofisissa ajattelussakin. Miksi nimenomaan inhimillinen subjektiivisuus on eettisesti niin painokasta, että ei-inhimillisten eläintenkin puolesta puhuva kirjallisuus rakentaa eläinhahmojensa olemusta inhimilliselle tai Mynottin termein sentimentaaliseksi pohjalle?

Lopuksi

Gondwanan lasten päähenkilö, nuori jääpingviini, on monin tavoin puhutteleva hahmo. Puhuttelevuus liittyy ensinnäkin pingviinilintujen lajiominaisuuksiin ja niiden kulttuurisiin merkityksiin. Tässä historiallisessa tilanteessa, jossa mannerjäätiköiden sulamisesta kannetaan (ainakin nimellisesti) globaalia huolta, arktisten alueiden pingviinilajeista on tullut voimakkaita luonnonsuojelullisia symboleja (Love 2001, 61–69; Lynch 2008, 165). Lisäksi, kuten lintuja koskevassa tietokirjallisuudessa usein huomautetaan, ihmisen on erityisen helppoa samastua pingviineihin. Niiden höyhenpuku mustavalkoisena ja tarkkarajaisena muistuttaa ihmisen vaatekertaa, ne kävelevät omalaatuisella tavalla ja pysyttelevät muutoinkin maan pinnalla pääosin pystyasennossa, ovat ruumiinmuodoltaan ihmisen kaltaisia sivulla riippuvine siipineen ja muodostavat laajoja järjestäytyneitä sosiaalisia yhteisöjä. (Love 2001, 7; Lynch 2008, 13–14; Mynott 2009, 43.)⁵ Valitettavasti

5 Mynott kirjoittaa pingviinien ja inhimillistämisen kysymysten yhteydessä vuonna 2005 valmistuneesta *March of the Penguins* -dokumenttielokuvasta, jota tulkittiin Yhdysvaltojen kristillisen oikeiston piirissä yleispätevän moraaliopetuksen näkökulmasta. Keisaripingviinien (*Aptenodytes forsteri*) elämässä nähdyt yksivaioisuus, uskollisuus, itsensä uhraaminen ja perhe-elämän keskeisyys tulkittiin luonnossa

nämä samastuttavat ja hellyttävät ominaisuudet lisäävät pingviinilintujen ahdinkoa: eri lajien tulevaisuutta ei uhkaa vain ilmastonmuutos ja lisääntyvä öljyteollisuus kuljetuksiin vaan myös ekoturismi. Ihmiset haluavat täysin itsekkäistä syistä päästä omin silmin näkemään näitä lintuja ja edesauttavat samalla niiden elinmahdollisuuksien kaventumista. (Love 2001, 66–69; Lynch 2008, 164.)

Kourosin pingviiniahmo vetoaa myös itsetietoisena persoonana, jolla on *Pygoscelis adeliae* muoto, luonnontieteellisen kehyksen avulla luotu lintuolemus ja ihmisenkaltaiset mielenliikkeet. Olen edellä ehdottanut, että tämän jääpingviinin kaltaisia kaunokirjallisuuden eläinhahmoja ei alistettaisi tieteellisen ja sentimentaalisen diskurssin erotteluun perustuvalla käsitteelliselle vivisektiolle, jossa eettiset näkökulmat nimitään pejoratiivisesti sentimentalistisiksi ja luetaan antropomorfisiksi ja siten tuomittaviksi. Niin lintutari-
noiden kuin lintujenkin ymmärtämisen kannalta tuottavampaa on kytkeä eri näkökulmia yhteen – niinhän teemme *Homo sapiensinkin* osalla.

LÄHTEET

Aineslähde

KOUROS, ALEXIS 1997: *Gondwanan lapset*. Kuvat Alexander Reichstein. Helsinki: Lasten Keskus.

Muu kirjallisuus

- BIRKE, LYNDA 1994: *Feminism, Animals and Science. The Naming of the Shrew*. Buckingham: Open University Press.
- HAPPONEN, SIRKE 2001: Liike, kuvakirja ja kuvitettu teksti. KAISU RÄTTYÄ ja RAIJA RAUSSI (toim.): *Tutkiva katse kuvakirjaan. Critical perspectives on picture books*. Suomen Nuorisokirjallisuuden Instituutin julkaisuja nro 23. Helsinki: BTJ Kirjastopalvelu Oy.
- HARAWAY, DONNA 1997: *Modest_Witness@Second_Millennium. FemaleMan©_Meets_OncoMouse™. Feminism and Technoscience*. New York & London: Routledge.
- 2008: *When Species Meet*. Minneapolis & London: University of Minnesota Press.
- HEIKKILÄ-HALTTUNEN, PÄIVI 2011: "Metsässä heräilee hirvi sarvissaan aurinko". Jukka Itkonen faabelirunouden uudistajana. MARIA LAAKSO, TONI LAHTINEN ja PÄIVI HEIKKILÄ-HALTTUNEN (toim.): *Tapion tarhoista turkistarhoille. Luonto suomalaisessa lasten- ja nuortenkirjallisuudessa*. Helsinki: SKS.
- HÄKKINEN, KAISA 2004: *Linnun nimi*. Helsinki: Teos.
- LAAKSO, MARIA 2011: Kirjallinen korppi. Eläimen esittäminen Jukka Parkkisen romaanissa Korppi ja kumppanit. MARIA LAAKSO, TONI LAHTINEN ja PÄIVI HEIKKILÄ-HALTTUNEN (toim.): *Tapion*

esiintyviksi universaaleiksi ja siten yhtä lailla ihmisyksilöitä ja -yhteisöjä velvoittaviksi arvoiksi. Oppositio osallistui keskusteluun viittaamalla keisaripingviinien ei-niin-moraaliseen ja epäamerikkalaiseen käytökseen lisääntymiskauden ulkopuolella. Herkullisempi esimerkki oppositiolle oli New Yorkin Keskuspuistossa elävä "homopingviinipariskunta" Roy ja Silo, joiden keskinäinen kiintymys todisti myös homoseksuaalisen rakkauden ja sitoumuksen kuuluvan luontoon tai "luonnon järjestykseen". Mynott kritisoi ennen kaikkea sitä, että pingviinit ylipäättään nostettiin ja nostetaan moraaliseksi esikuviksi ihmislle. (Mynott 2009, 43–44; seksuaalisuudesta ja luonnosta, ks. esim. Morton 2010.)

- tarhoista turkistarhoille. *Luonto suomalaisessa lasten- ja nuortenkirjallisuudessa*. Helsinki: SKS.
- LAAKSO, MARIA – LAHTINEN, TONI – HEIKKILÄ-HALTUNEN, PÄIVI 2011: Johdatus lasten- ja nuortenkirjallisuuden luontoon. MARIA LAAKSO, TONI LAHTINEN ja PÄIVI HEIKKILÄ-HALTUNEN (toim.): *Tapion tarhoista turkistarhoille. Luonto suomalaisessa lasten- ja nuortenkirjallisuudessa*. Helsinki: SKS.
- LAHTINEN, TONI – LEHTIMÄKI, MARKKU (toim.) 2008: *Äänekäs kevät. Ekokriittinen kirjallisuudentutkimus*. Helsinki: SKS.
- LOVE, JOHN 2001: *Pingviinit*. Suom. Juha Laaksonen ja Minna Pyykkö. Helsinki: WSOY.
- LUMMAA, KAROLIINA 2010: *Poliittinen siivekäs. Lintujen konkreettisuus suomalaisessa 1970-luvun ympäristörunoudessa*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, Nykykulttuurin tutkimuskeskus.
- 2013: Vieraslajisuudesta vierasmaailmaisuteen – lintujen kohtaamisen uutta runousoppia. *Kirjallisuudentutkimuksen aikakauslehti Avain* 2/2013, 25–42.
- LYNCH, WAYNE 2008: *Maailman pingviinit*. Suom. Veli-Pekka Ketola. Helsinki: Readme.fi.
- LYYTIKÄINEN, PIRO 2011: Kun olin lintu. Perspektiivejä ihmiseen ja eläimeen Leena Krohnin romaanis-
sa Ihmisen vaatteissa. MARIA LAAKSO, TONI LAHTINEN ja PÄIVI HEIKKILÄ-HALTUNEN (toim.):
Tapion tarhoista turkistarhoille. Luonto suomalaisessa lasten- ja nuortenkirjallisuudessa. Helsinki:
SKS.
- MARSHALL, ALAN 2002: *The Unity of Nature. Wholeness and Disintegration in Ecology and Science*. London: Imperial College Press.
- MORTON, TIMOTHY 2010: *Queer Ecology*. *PMLA*, 273–282.
- MYNOTT, JEREMY 2009: *Birdscapes. Birds in Our Imagination and Experience*. Princeton & Oxford: Princeton University Press.
- RATILAINEN, HANNA 2009: *Kutsumus, geenit ja oma tie. Alexis Kourosin Gondwanan lapset (1997) ekokritiikin ja ekoteologian näkökulmasta*. 85 s. Helsingin yliopisto, Kotimainen kirjallisuus.
- SISÄTTÖ, VESA 2006: *Fantasia ja fantasiakirjallisuus*. ANNE LEINONEN ja ISMO LOIVAMAA (toim.): *Ihmeen tuntua. Näkökulmia lasten- ja nuorten fantasiakirjallisuuteen*. Helsinki: BTJ Kirjastopalvelu.
- VOPIO, PAAVO 1998: *Lajin ongelma*. MATTI SINTONEN (toim.): *Biologian filosofian näkökulmia*. Helsinki: Gaudeamus.

KAROLIINA LUMMAA: *The Scientific Construction of Bird-being in Alexis Kouros's Gondwanan lapset*

The children's novel *Gondwanan lapset* (The Children of Gondwana, 1997), written by Iranian-Finnish writer Alexis Kouros, is a story about a young Adélie penguin accidentally born in an albatross' nest. Being unable to fly and thus abandoned by its parents and siblings, the penguin starts to explore its origins and finally meets the researcher who had placed the penguin's egg in the wrong nest. *Gondwanan lapset* is rich in intertextual allusions as well as spiritual and cultural connotations, but it also has a strong biological and ecological frame of reference. The young Adélie penguin and its animal acquaintances are described species-specifically and with an emphasis on their ecological dependence on each other and their environment, the ancient continent of Gondwana.

Even though the young Adélie penguin thinks and feels emotions like a human, shares human language with the researcher and is able to communicate with other animals as well, it has peculiar penguin-like bodily features and interests. In the article, I ask how is this penguin-like character, or fictional bird-being, constructed in Kouros's novel. With posthumanism and a feminist philosophy of science as my theoretical references, I analyse scientific discourse and thematics of the novel. I will also discuss the

problem of anthropomorphism, relating it to a divide between two ways of relating to birds, *science* and *sentimentality* as suggested by Jeremy Mynott. As Kouros's novel unites the anthropomorphic description of a linguistic and morally accountable subject with a scientifically informed description of an Adélie penguin, I argue that such a joined *scientific-sentimental* view on animals is applicable and fruitful in fiction, and perhaps even in life more generally.

Karoliina Lummaa
karoliina.lummaa@utu.fi
Kotimainen kirjallisuus, 20014 Turun yliopisto